

ЗАЛЕЖНІСТЬ ДЕМОГРАФІЧНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ ВІД ЕФЕКТИВНОСТІ ВИКОРИСТАННЯ ПЕРСОНАЛУ ПІДПРИЄМСТВ

У статті розглянуті сучасні міграційні тенденції в Україні як один з факторів, що впливають на демографічні процеси в країні.

In article modern migratory tendencies in Ukraine as one of the factors influencing demographic processes in the country are considered.

В сучасних умовах тривалої економічної кризи сформувався комплекс проблем, пов'язаних з використанням трудових ресурсів України. Один з недоліків використання трудових ресурсів України полягає в тому, що через значне скорочення виробництва, велика частина працівників підприємств залишилась без роботи. І, відповідно, у результаті згорання виробництва, що придбало масовий і некерований характер, і пов'язаних з цим масових скорочень чисельності персоналу, в країні утворилася досить велика армія безробітних. При цьому в числі безробітних виявилися люди різних професій, рівня освіти, різного віку. У ситуації, що склалася, статистичні дані про чисельність безробітних в країні ні в якій мірі не слід вважати достовірними, тому що чимала частка безробітних воліє не реєструватися в центрах зайнятості, намагаючись працевлаштуватися самостійно.

Все перераховане вище підтверджує той факт, що чисельність населення, зайнятого у всіх сферах економічної діяльності, за період з 1991 по 2000 р. знизилася на 3,7млн. осіб (з 25,0 у 1991 р. до 21,3 млн. осіб у 2000 р., тобто на 14,8%). Зменшення кількості зайнятих відбулося в галузях економіки при значному рості чисельності зайнятих в інших сферах економічної діяльності. Чисельність зайнятих у галузях економіки скоротилася з 25,0 млн. осіб до 18,1 млн. осіб, тобто на 6,9млн. осіб, або на 27,6%. Чисельність зайнятих в інших сферах економічної діяльності зросла з нульової позначки в 1991 р. до 3,2 млн. осіб у 2000 р. Вкрай неоднозначною була динаміка чисельності зайнятих у галузях економіки України. Так, кількість зайнятих в апараті керування, а також зайнятих фінансуванням, кредитуванням, страхуванням, збільшилася в 2 рази, а в промисловості скоротилася на 47,4%, у будівництві — на 60,9%, у сфері освіти, культури, мистецтва, науки і наукового обслуговування — на 26,7%.

Внаслідок всього викладеного, в країні склалася ситуація, при якій основна маса населення виявилася у важкому матеріальному становищі. В зв'язку з цим, за роки кризи в країні намітилися негативні демографічні тенденції, головна з яких — скорочення загальної чисельності населення. Така тенденція намітилася, починаючи з 1994 р.

Оскільки міграція населення значно впливає на відтворення населення країни, то слід зазначити, що з 1 січня 1993 р. чисельність населення України через посилення депопуляційних і міграційних процесів зменшилася на 2,9 млн. осіб чи на 5,6%, і на 1 січня 2001 р. складала 49,3 млн. осіб. Причому зменшення чисельності населення за цей час у зв'язку з депопуляцією склало -2371,8 тис. осіб, а через міграцію -586,6 тис. осіб. (Табл. 1)[1, с. 57; 3, с. 354; 4, с. 359; 8, с. 7; 11, с. 38; 14, с. 184].

Одним з результатів зміни соціально-економічного стану країни в останні роки стала зміна тенденцій у міграційному русі населення України, оскільки міграція населення прямо залежить від економічних, політичних і соціальних змін, будучи однією з складових частин відтворення населення. Складна ситуація на внутрішньому ринку праці, різке скорочення рівня життя населення послужили поштовхом для мотивації персоналу до зовнішньої трудової міграції, при значному скороченні міграційних потоків усередині країни, що, в свою чергу, спричинило розвиток депопуляційного процесу.

Стан демографічного процесу і сальдо міждержавної міграції населення України в 1991—2000 р.

Роки	Природний приріст (скорочення) чисельності населення України (тис. осіб.)	Сальдо міждержавної міграції (тис. осіб.)
1991	-39,2	148,4
1992	-100,3	288,1
1993	-184,2	49,6
1994	-243,1	-143,2
1995	-299,7	-94,8
1996	-309,5	-131,1
1997	-311,6	-82,1
1998	-300,7	-93,6
1999	-350,0	-44,8
2000	-373,0	-46,6
Разом:	-2511,3	-150,1

Таблиця 2.

Географія напрямків найбільш інтенсивних еміграційних потоків населення України протягом 1994—2000 р.

Країна вибуття	Тис. осіб
Росія	898,9
Ізраїль	140,7
США	88,5
Німеччина	72,3
Беларусь	42,9
Молдова	35,8
Казахстан	14,4
Узбекистан	8,6
Канада	9,4
Азербайджан	4,4
Грузія	4,1
Польща	4,0
Угорщина	3,7
Вірменія	3,1
Австралія	2,4

Як свідчать данні таблиці 2 (складено за даними 3, с. 359; 6, с. 72—75; 7, с. 355—381; 11, с. 397; 14, с. 183), від'ємні міграційні процеси в значних розмірах склалися з 1994 року, а депуляція стійко просліджується у 1991—2000 роках.

Безпосередньою реакцією населення на низький рівень життя і безладдя став міграційний відтік населення України. Населення передбачає у пошуках заробітку відправлятися за кордон. Причому зросла не тільки чисельність емігрантів, що вибувають на постійне місце проживання в інші країни, а також відбулося стрімке зростання закордонних трудових поїздок українських громадян.

Протягом останніх двох років сальдо міграції в Україні сформувалося, насамперед, унаслідок міграційного обміну з країнами “далекого зарубіжжя”. Так у 2000 р. з 46,6 тис. осіб міграційного скорочення 40,7 тис. осіб (87%) випало на країни “далекого зарубіжжя” і тільки 5,9 тис. осіб (13%) — на країни СНД.

Основними країнами еміграції були і залишилися в 2000 р.: Ізраїль — 17,5 тис. емігрантів (39% усіх вибулих у країни “далекого зарубіжжя”), Німеччина — 11,5 тис. (26%) і США — 9,7 тис. (21%). Усього в країни “далекого зарубіжжя” вибуло в 1999 р. 48411 осіб, у 2000 р. — 44911 осіб.

Однак, говорячи про еміграцію, немаловажно приділяти увагу не тільки кількісним, але і якісним показникам.

Одним з найбільш негативних проявів еміграції є так званий “відтік мозиків”. За кордон їдуть найбільш активні, ініціативні, освідченні. Працівники ряду професій (лікарі, працівники науки й освіти, інженери) сьогодні в більшості виявилися серед “нових бідних”. Перехід значної частини людей з високим рівнем утворення і високих соціальних орієнтирів у групу, що одержує незаслужено низькі доходи, і викликав такі вкрай негативні тенденції. Несприятливі умови праці й оплати вчених, неможливість реалізувати свій особистісний, творчий потенціал на батьківщині призвели до постійного від'їзду визначеної їхньої частини за кордон, спочатку на стажування з метою заробітку, а потім і на постійне місце проживання. Після деякого зниження темпів еміграції висококваліфікованих фахівців спостерігається новий її сплеск. У 2000 р. країни з найбільш привабливими для наукової діяльності умовами виїхав 151 доктор і кандидат наук (на 11% більше, ніж у 1999 р.). Усього протягом 1995—2000 р. Україну залишили 270 докторів і 640 кандидатів наук, чверть з яких — перспективні фахівці моложе 40 років і третина — у віці 41—50 років. Як наслідок — звужуються перспективні можливості формування особистості, розвитку інтелектуального і фізичного потенціалу суспільства.

Процес міграції з країнами СНД характеризується трохи більшою, ніж у країни “далекого зарубіжжя”, чисельністю вибулих — 61908 осіб у 1999 р. і 55193 осіб у 2000 р. Однак них перебиває число прибулих — 61117 осіб у 1999 р. і 49302 осіб у 2000 р., унаслідок чого маємо незначне сальдо міграції в цьому напрямку: -791 осіб у 1999 р. і -5891 осіб у 2000 р. Це обумовлюється відсутністю, так названого, “мовного бар'єра”. Основний міграційний рух відбувається між Україною і Росією. У 1999 і 2000 р. у Росію виїхало відповідно 52799 і 48132 осіб (85,3% у 1999 р. і 87,2% у 2000 р. усіх вибулих у країні СНД), а прибуло з Росії 47237 осіб у 1999 р. (77,3% усіх прибулих із країн СНД) і 35009 осіб (71%) у 2000 р. У цілому ж за 1994—2000 р. у Росію емігрувало 898,9 тис. осіб. Значно меншими були обсяги міграції в Беларусь: у 1999 р. вибуло 4246 осіб, прибуло 1786 осіб; у 2000 р. відповідно вибуло 3674 осіб, прибуло 1870 осіб.

Якщо в міграційному русі з Росією і Білорусією переважають еміграційні процеси (з негативним міграційним сальдо), то з Молдовою, Узбекистаном, Казахстаном, Вірменією, Азербайджаном, Грузією — імміграційні. У 1999—2000 р. за рахунок припливу іммігрантів з цих країн населення України збільшилося відповідно на 12398 і 8379 чоловік.

Тільки за даними 2000 р. можливо спостерігати, що основна частина мігруючого населення знаходиться в працездатному віці.

Однак негативний момент полягає в тому, що населення в працездатному віці в 2000 р. виїхало на постійне проживання в 2,4 рази більше, ніж в'їхало. Усе це є наслідком кризи в економіці. Для людей, що втратили роботу і довгий час не мали змоги її знайти, що одержували мізерну зарплатню, найчастіше з тривалими затримками, чи знаходилися у відпустках без утримання, пошук роботи за кордоном став єдиною можливістю забезпечити собі більш-менш нормальне існування. Для більшості жителів прикордонних областей трудові поїздки за кордон виявилися єдиним джерелом забезпечення існування собі та своїм рідним.

Також варто мати на увазі той факт, що значна частина мігрантів (особливо тих, які їдуть на заробітки) залишає територію країни нелегально. Україні перетворилася в постачальника дешевої і досить кваліфікованої робочої сили для багатьох країн ближнього і далекого зарубіжжя. Тому офіційні дані відбивають тільки верхівку айсберга.

Експорт робочої сили дозволяє частково зняти напружену ситуацію з зайнятістю на внутрішньому ринку робочої сили в країні. Його можна розглядати і як фактор підвищення кваліфікації, особливо у випадку комерційного відряджання за рубіж фахівців, вчених і т.д. Однак відтік найбільш кваліфікованої частини робочої сили, учених, працівників науки, культури, мистецтва, завдає шкоди народному господарству і культурі країни.

Аналіз загальнодержавного ринку праці повинно спрямувати на виявлення проблем зайнятості в країні в цілому і шляхів їхнього рішення в державному масштабі. Однак не менш корисним уявляється аналіз зайнятості в територіальному розрізі. У кожній області, районі, місті, як самостійно хазяює суб'єкті складаються свої проблеми з зайнятістю населення, що залежать від демографічної ситуації, розвитку продуктивних сил, галузевої структури виробництва,

розвитку соціально-побутової інфраструктури, природних умов, що впливають на можливість залучення додаткових трудових чи ресурсів, навпаки, стримування їхнього відтоку з даної території.

Слід також зазначити, що у зв'язку з економічною кризою міграційні потоки населення усередині країни трохи скоротилися і змінилися у відношенні спрямованості.

Так, якщо в 1991 р. у межах областей держави поміняли місце проживання 594,2 тис. осіб, то в 2000 р. чисельність змінюваних місць проживання усередині регіонів України складала 461,9 тис. осіб, що на 132,3 тис. осіб чи на 22,3% менше.

Причинами скорочення міграційних потоків усередині країни є: по-перше, перевищення пропозиції робочої сили на ринку праці над попитом на неї; по-друге, матеріальними труднощами з побутовою облаштованістю родин навіть при наявності роботи в інших регіонах, оскільки зовсім відсутня допомога в житловому питанні з боку держави, а самостійно на сьогоднішній день велика частина навіть працюючого населення не в змозі придбати собі гідне житло.

Що стосується переваг населення у виборі між містом і селом, то в 2000 р. відсоток міського населення збігався з величиною цього показника за 1991 р. Якщо в період з 1991 по 2000 р. і спостерігався відтік міських жителів у сільську місцевість, то на сьогоднішній день, у зв'язку з аграрною реформою, сільське населення знову потягнулося у міста в пошуках роботи.

Необхідне вживання заходів на рівні держави, що були б спрямовані на стимулювання внутрішньої трудової міграції населення з метою забезпечення збалансованості між попитом та пропозицією робочої сили на внутрішньому ринку праці, а також здійснення додаткових заходів, спрямованих на стабілізацію чисельності зайнятих у всіх сферах економічної діяльності, створення нових робочих місць.

В остаточному підсумку, поліпшення використання трудових ресурсів усередині країни приведе до стабілізації як економічної, так і демографічної ситуації в країні. Для цього необхідна не тільки розробка всіляких соціально-економічних заходів, але і більш ефективне їхнє виконання на рівні держави в цілому, на рівні регіонів і на рівні окремих підприємств.

На жаль підстав для очікування швидких позитивних змін у формуванні чисельності населення немає. Якщо наслідки міграційного руху населення можуть змінюватись одночасно, то процеси природного відтворення населення значно складні, і для початку позитивних зрушень у цьому напрямку необхідна довгострокова цілеспрямована соціально-демографічна політика.

ЛІТЕРАТУРА

1. Статистичний щорічник України за 1995 рік.—К.: Техніка, 1996.—с.
2. Статистичний щорічник України за 1996 рік.—К.: Українська енциклопедія, 1997.—618 с.
3. Статистичний щорічник України за 1997 рік.—К.: Українська енциклопедія, 1999.—624 с.
4. Статистичний щорічник України за 1999 рік/ Держкомстат України.—К.: Техніка, 2000.—648 с.
5. Статистичний щорічник України за 2000 рік.—К.: Техніка, 2001.—598 с.
6. Населення України, 1995 рік/ Міністерство статистики України.—К.: 1997.—913 с.
7. Міграційні процеси в Україні у 1999 році/ Держкомстат України.—К.: 2000.—416 с.
8. Міграція населення України в 2000 році/ Держкомстат України.—К.: 2001.—425 с.
9. Леонтенко О. Проблеми становлення й розвитку трудової еміграції з України// Україна: аспекти праці.—1999.—№ 5.—с. 28—31.
10. Позняк О. Трудові міграції в Україні: сучасний стан, проблеми, перспективи// Україна: аспекти праці.—2001.—№.—с. 43—47.
11. Романок М. Миграция населения Украины: национальные приоритеты и региональная дифференциация механизма регулирования// Экономика Украины.—1999.—№ 9.—с. 38—44.
12. Маслов Е.В. Управление персоналом: Учебное пособие/ Под ред. П.В.Шеметова.—М.: ИНФРА-М; Новосибирск: НГАЭ и У, 1999.—312 с.
13. Чисельність наявного населення України на 1 січня 2000 року.—К.: Держкомстат, 2000.—110 с.
14. Україна у цифрах у 2000 році: Короткий статистичний довідник/ Держкомстат України: За ред. О.Г. Осауленка.—К.: Техніка, 2001.—256 с.